

УДК: 159.9 + 17.023.34

Каргіна Н.В.

**ЕТНОПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО
БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ**

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені

К.Д. Ушинського, Одеса, Старопортофранківська 26, 65020

UDC: 159.9 + 17.023.34

Kargina N.V.

**ETHNOPSYCHOLOGICAL ASPECTS OF STUDYING PSYCHOLOGICAL
WELL-BEING OF PERSONALITY**

Southern National Pedagogical University named after K.D. Ushinskogo, Odessa,

Staroportofrankivs'ka 26, 65020

Анотація. У статті розглядається психологічне благополуччя у етнопсихологічному аспекті. Детально описуються як етнічні, так і культурологічні особливості благополуччя.

Ключові слова: благополуччя, психологічне благополуччя, етнос, етнічна ідентичність, етнічні групи.

Abstract. In the article the psychological well-being of ethno-psychological aspect. Details are described as ethnic and cultural features of well-being.

Key words: well-being, psychological well-being, ethnicity, ethnic identity, ethnic group.

Вступ. Проблема вивчення психологічного благополуччя особистості в останні десятиліття набуває особливої значущості не тільки у зв'язку з соціально-політичними та економічними зрушеннями, але і з посиленням динаміки життя в цілому, змінами критеріальних оцінок життєдіяльності. Тому на передній план висувається необхідність аналізу особистісних, соціокультурних, соціально-психологічних детермінант психологічного

благополуччя, оскільки воно «залежить від взаємодії і взаємовпливу цілого комплексу різних внутрішніх і зовнішніх складових» [1].

Існує ряд невирішених питань з проблематики психологічного благополуччя. Одне з них стосується відмежування поняття «психологічного благополуччя» від близьких і споріднених дефініцій, таких як суб'єктивне благополуччя, особистісний ріст, переживання щастя, а також наявності відмінностей у науковому та повсякденному розумінні даного феномена.

При дослідженні психологічного благополуччя важливо також враховувати значення культурного і соціального контексту, хоча і їх зв'язок не завжди однозначний. Наприклад, економічний розвиток і зростання добробуту західного суспільства за півстоліття не викликали істотного підвищення рівня психологічного благополуччя. За даними С. Carlisle і Р. Hanlon, опублікованими в 2007 р., психологічне благополуччя людей підвищилося протягом двох десятиліть після Другої світової війни і потім залишалося незмінним [Цит. за 8]. На думку К. Загурського, слід розрізняти сприймання або очікування щодо матеріальних умов життя і матеріальним благополуччям, яке зазвичай визначається як психологічне почуття задоволення. Хоча економісти, як правило, не вважають це визначення точним [5]. Дослідження доводять існування помірної кореляції між фактичними матеріальними умовами життя, включаючи доходи, і задоволеністю цими умовами [13]. На задоволеність матеріальними умовами визначальний вплив має відносне сприймання умов життя, засноване на еталонному сприйнятті, яке може, у свою чергу, базуватися на знаннях про умови життя референтних груп, специфіку життя в минулому, перспективи на майбутнє [5].

Огляд літератури. Феномен психологічного благополуччя у сучасній психологічній науці досліджується R. Ryan та E. Deci, N. Bradburn, C. Ryff, E. Diener, А.В. Вороніною, В.М. Духневичем, Л.В. Жуковською, С.В. Карскановою, Л.В. Куликовим, О.С. Ширяєвою та ін. Виявлено фактори психологічного благополуччя особистості (М. Аргайл, N. Bradburn, І.А. Джидар'ян, Л.В. Куликов, М. Селігман,), запропонована модель структури

та формування (С. Ryff, О.А. Ідобаєва, П.П. Фесенко, О.С. Ширяєва), встановлено зв'язок зі свідомістю життя (П.П. Фесенко), ціннісно-смысловими утвореннями (Д.О. Леонтьєв, Р.М. Шаміонов), суверенністю психологічного простору (О.Н. Паніна), толерантністю (Н.К. Бахарєва), професійною діяльністю (В.М. Духневич, І.В. Заусенко, С.В. Карсканова, Л.Б. Козьміна, Р.М. Шаміонов), умовами середовища (О.С. Ширяєва).

Основний текст. В останнє десятиліття активно вивчалися різні аспекти психологічного благополуччя. Проводилися дослідження ціннісних підстав щастя і позиції цінності щастя в системі ціннісних орієнтацій (І.А. Джидар'ян), розглядалися ціннісні предиктори психологічного благополуччя і задоволеності життям (Н.М. Лебедева, О.М. Татарко). Є роботи, присвячені емоційному благополуччю з врахуванням етнічного чинника (О.С. Муравйова, О.В. Яремчук), а також вивченню оціночних факторів задоволеності життям і емоційного благополуччя в етнопсихологічному контексті (Р.М. Шаміонов, О.Є. Бочарова) тощо.

Дослідження Н.М. Лебедевої та А.Н. Татарко показали, що на психологічне благополуччя особистості позитивно впливають протиставлювані авторами два блоки цінностей [7, С. 22-31]. Це «стабільність життя» (безпека, повага культурних традицій, захист сім'ї, добробут), «самореалізація» (незалежність, умілість, вибір власних цілей, інтелект, допитливість, успіх, честолюбство, відповідальність), і «тимчасова перспектива» (орієнтація на майбутнє). Встановлено, що між представниками різних етнічних груп існує схожість, яка визначається житейським і культурно-близькими цінностями, і розходження, пов'язане з благополуччям цінностей. Однак основні відмінності стосуються структур цінностей, що мають певну спрямованість, характерну для того чи іншого народу [6].

Пильний інтерес до ціннісних характеристик особистості як до предикторів психологічного благополуччя не випадковий, оскільки саме ця сфера особливо схильна до впливу інститутів соціалізації [7]. Цінності різних етнічних груп впливають на характеристики міжетнічних контактів [6], а також

на повсякденну діяльність і поведінку [3]. Успішність поведінки, в свою чергу, визначає різні характеристики психологічного благополуччя особистості.

Особливе місце займають дослідження культурних вимірювань як предикторів благополуччя. Так, Г. Тріандіс, В. Чіркові та ряд інших дослідників виявили, що в різних країнах предикторами психологічного благополуччя можуть бути різноманітні культурні виміри [10].

Вивчення факторів психологічного благополуччя передбачає виявлення зовнішніх – соціальних, політичних, культурно-історичних і внутрішніх – соціально-психологічних, власне особистісних і індивідуальних утворень та їх констеляцій, що роблять вплив на його рівень. Це вимагає використання комплексного підходу в рамках соціально-психологічного дослідження, що дозволяє більшою мірою охопити всі названі новоутворення. Однак для більшої ясності у визначенні змісту детермінантного комплексу необхідно звернення і до етнопсихологічного аналізу, що дозволяє з'ясувати відповідний характер переживання психологічного благополуччя і його походження. Етноспецифічність факторів психологічного благополуччя постійно переплітається з їхньою універсальністю, оскільки є спільними для всіх осіб, які проживають на відповідній території. З цього випливає необхідність виявлення тих соціально-психологічних особливостей особистості, які формуються в процесі різної (приватної) «соціалізації», стають його каталізаторами [5].

Ще один аспект, що впливає з попереднього, полягає у визначеності змісту самих архетипів, в яких часто криються свого роду «повинності». Багато поколінь народів, виробляючи свої специфічні патерни буття «визначають» та «задають» їх наступним поколінням. Так, у дослідженні Е. Дінер показано, що в так званих «індивідуалістичних» суспільствах виявляється більш високий рівень емоційного психологічного благополуччя [11]. У дослідженнях західних психологів, наприклад, встановлено прямий зв'язок між задоволеністю життям і наявністю сім'ї, яка, очевидно, і виступає групою підтримки.

Психологічне благополуччя залежить від віку та культури на основі минулого чи сьогодення [15]. Крос-культурні дослідження впливу соціальної підтримки на психологічне благополуччя в Ірані, Йорданії та США показали, що сімейна підтримка є предиктором благополуччя (балансу афекту, задоволеності життям, самореалізації та ін.) у всіх названих країнах [16]. У той же час, підтримка друзів визначає всі аспекти благополуччя тільки в товариствах з менш стійким довічним зв'язком з батьківською сім'єю і меншою значимістю традиційних цінностей.

У ході міжкультурних досліджень виникла диференціація психологічного благополуччя на індивідуально-орієнтоване і соціально-орієнтоване. Так, вивчаючи тайванців і англійців, дослідники прийшли до висновку про існування двох способів досягнення щастя: [9] від незалежного до взаємозалежного самостійного трактування через систему поглядів і переживання соціальної взаємодії та щастя. Згодом це було підтверджено і на інших вибірках. Так, Л. Лу і Р. Гілмор прийшли до висновку про те, що китайці володіють соціально-орієнтованим благополуччям, а американці - індивідуально-орієнтованим [14]. Ці дані схожі з даними С. Ryff та її колег (на прикладі американської та японської культури) [15, 16].

С. Ryff та В. Singer [16] на американській і японській популяціях виявили відмінності в розумінні психологічного благополуччя в східній і західній культурах. В американців благополуччя визначається з точки зору соціальних відносин (наскільки добре йдуть справи, пов'язані із зобов'язаннями по відношенню до інших). У японців - з погляду особистості і того, як вона «відчуває себе по відношенню до свого життя». Також були виявлені відмінності в співвідношенні позитивних і негативних емоцій, засновані на культурних предикторах. Проте, дослідники психологічного благополуччя піддають критиці підхід С. Ryff. Зокрема, Е. Diener зі співавторами вважають, що виділені С. Ryff параметри благополуччя більшою мірою співвідносяться з «західними цінностями» [12].

Що ж стосується етносу як певної спільності, тут, мабуть, необхідно чітко визначити те, на скільки особистість, включена в неї усвідомлює своє членство і як вона до нього ставиться. За нашими даними, задоволеність життєдіяльністю досить тісно пов'язана з персональною етнічною ідентичністю. Так, збіг властивостей особистості, приписуваних своєму етносу з якостями, які виявляються суб'єктом у себе, пов'язані з задоволеністю життям та стосунками в сім'ї та спілкуванням (наприклад, українці) [4].

Разом з тим виявлений прямий кореляційний зв'язок між виразністю персональної ідентичності та показниками психологічного благополуччя (задоволеністю життєвих потреб, собою і взаємодією з іншими), що дозволяє припустити те, що орієнтація на самоідентифікацію виявляється більш істотним чинником благополуччя, ніж прагнення до ідентифікації з групою. Це положення вимагає детального вивчення, оскільки йде врозріз з традиційним розумінням самопочуття в колективістських суспільствах. Очевидно, чималу роль відіграє етнічна соціалізація у формуванні установок суб'єктності. Відомо, що особи, що характеризують високо свою здатність ставити цілі і домагатися їх реалізації, виявляють більш високий рівень психологічного благополуччя [4].

Відповідно, наявні дані про взаємозв'язок між валентністю етнічної ідентичності та благополуччям. Особи з позитивною ідентичністю виявляють більш високий рівень психологічного благополуччя за умови володіння деякими елементами етнокультури (мова, традиції та звичаї) [2]. Тут слід особливо підкреслити одну обставину. Зв'язок задоволеності життєдіяльністю та етнічної ідентичності зовсім не однозначний і залежить від багатьох причин, в ряду яких особливе місце займає тип поселення, вік випробовуваних, їх релігійність. Так, молоді респонденти, що проживають у великих містах, в більшій мірі задоволені життям, відносинами і собою у разі етнічної індіферентності, прагненням до інтеграції та встановленню відносин з іншими, незважаючи на їх національну приналежність. У регіонах компактного проживання задоволеність більшої частина визначається іншими характеристиками [2].

З вище сказаного випливає необхідність аналізу тих умов буття конкретної людини, які відображаються нею і які стають підставою для зміни внутрішніх критеріальних оцінок психологічного благополуччя. Зокрема, від того, в якому етнічному оточенні живе людина (гетерогенність або гомогенність), яка соціально-економічна і політична ситуації, наскільки об'єктивно складні процеси взаємин етносів, нарешті, які ефекти загальної та етнічної соціалізації та їх співвідношення, наскільки узгоджуються інформаційні впливи з етнічними властивостями, як особистість ставиться до своїх різномірних етнічних ознак (соціокультурним, біолого-антропологічним, клімато-географічним [2]) і т.д. залежить дія етноспецифічних елементів її психології в системі емоційно-оцінних відносин і, отже, психологічне благополуччя особистості.

Висновки. Вивчення культурно-обумовлених предикторів психологічного благополуччя особистості відкриває можливості для розробки соціально-психологічних технологій, націлених на забезпечення психологічної стійкості, продуктивної самореалізації та конструктивної соціальної поведінки особистості з урахуванням специфічних етнопсихологічних та універсальних факторів.

Культурна (етнічна) обумовленість психологічного благополуччя пов'язана з багатьма явищами: це індивідуалізм-колективізм, соціальна норма в проявах емоцій, норма на володіння об'єктивними атрибутами щастя, загальна якість життям, благополуччя та ін. Але разом з тим і досі не зовсім зрозуміло в якій мірі прояв психологічного благополуччя впливає позитивно на особистість, а також як саме і в якому ступені види задоволеності чи незадоволеності сприяють розвитку і самореалізації особистості в різних культурах.

Таким чином, видається цілком очевидним, що типологічного підходу у вивченні психологічного благополуччя (в сенсі виявлення ступеня сформованості у представників різних народів) явно недостатньо. Мається запит до психологічної науки щодо виявлення механізмів, підстав і чинників цього явища, його впливу на поведінку і формування соціально-психологічних

характеристик, що мають першорядне значення в системі міжетнічної взаємодії як детермінанти його ефективності.

Література

1. Аргайл М. Психология счастья / М. Аргайл. - СПб.: Питер, 2003. – 271 с.
2. Бочарова Е. Е. Взаимосвязь субъективного благополучия и социальной активности личности: кросс культурный аспект. / Е. Е. Бочарова // Социальная психология и общество. – 2012. - № 4. - С. 53–63.
3. Гриценко В. В. Исследование субъективного благополучия русских и хакасов в условиях общественно-экономических перемен / В. В. Гриценко // Проблемы социальной психологии личности. Саратов, 2004. - С. 132–147.
4. Джидарьян И. А. Психология счастья и оптимизма. / И. А. Джидарьян. - М.: Институт психологии РАН, 2003. – 268 с.
5. Загурский К. Жизненный цикл и другие детерминанты субъективного благополучия / К. Загурский // Социология: теория, методы, маркетинг. – 1999. – № 3. – С. 176–202.
6. Лебедева Н. М. Ценности и отношение к инновациям: межкультурные различия. / Н. М. Лебедева // Психологический журнал. – 2009. - № 30(6). - С. 81–92.
7. Лебедева Н. М. Ценности и социальный капитал как основа социально-экономического развития. / Н. М. Лебедева, А. Н. Татарко // Journal of Institutional Studies [Журнал институциональных исследований]. – 2010. – № 2(1). - С. 17–34.
8. Шамионов Р. М. Субъективное благополучие личности: этнопсихологический аспект / Р. М. Шамионов // Проблемы социальной психологии личности. – Саратов: Саратовский Государственный Университет им. Н. Г.Чернышевского, 2008. – С. 45–52.
9. Alea N. When does meaning making predict subjective well-being? Examining young and older adults in two cultures / N. Alea, S. Bluck // Memory. - 2013. - Vol. 21(1). - P. 44–63.

10. Chirkov V. I. Cultural context and psychological needs in Canada and Brazil: Testing a self-determination approach to internalization of cultural practices, identity and well-being. / V. I. Chirkov, R. M. Ryan, C. Willness // Journal of Cross-cultural Psychology. - 2005. - Vol. 36(4). - P. 425–443.

11. Diener E. Factors predicting the subjective well-being of nations / E. Diener, M. Diener, C. Diener // Journal of Personality and Social Psychology. - 1995. - Vol. 69. - P. 851–864.

12. Diener E. Personality, culture, and subjective well-being: emotional and cognitive. Evaluations of life / E. Diener, S. Oishi, R. E. Lucas // Annual Review of Psychology. - 2003. - Vol. 54(1). - P. 403–425.

13. Headey B. An economic model of subjective well-being: integrating economic and psychological theories / B. Headey // Social Indicators Research. - 1993. – Vol. 28. – P. 97–116.

14. Lu L. Individual-oriented and socially oriented cultural conceptions of subjective well-being: Conceptual analysis and scale development / L. Lu, R. Gilmour // Asian Journal of Social psychology. - 2006. - Vol. 9(1). - P. 36–49.

15. Ryff C. D. Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being / C. D. Ryff // Journal Personality Social Psychology 1989. - Vol. 57(6). - P. 1069–1081.

16. Ryff C. D. Know thyself and become what you are: A eudemonic approach to psychological well-being / C. D. Ryff, B. H. Singer // Journal of Happiness Studies. - 2006. - Vol. 9(1). - P. 13–39.

Науковий керівник: д.психол.н., проф. Казанжи М. Й.

Рецензент: д.психол.н., проф. Казанжи М. Й.

Стаття відправлена: 06.12.2015 г.

© Каргіна Н. В.